

A cigánylakosság múltja és jelene I.*

A cigánylakosság szocializációjának problémája nagyon izgalmas és nehéz kérdés, s benne a gyermekeké, hiszen nevelésük alapja a család mint legfontosabb közvetítő, elsődleges szocializációs tényező, ugyanis a szülők magatartási mintái beépülnek a gyermek személyiségébe. Az egyed motivációs rendszere, értékorientációi a közvetlen környezet hatására alakulnak ki.

Izgalmas, mert e réteg cselekvése, életmódja sok vonatkozásban eltér más rétegek cselekvésétől, életmódjától, bennük olyan elemek találhatók, amelyek sajátosak, csak rájuk jellemzőek.

Nehéz, mert e réteg ifjúságának szocializációs problémáival eddig kevés tudományos elemzés foglalkozott: tehát járatlan ez az út még akkor is, ha az utóbbi évtizedben többen kezdtek foglalkozni életmódjuk kutatásával.

A szocializáció komplex folyamat, amely a születés pillanatában a gyermek–anya kapcsolatával kezdődik, majd a család kapcsolatával folytatódik. Ezért tartom szükségesnek múltjuk és jelenük felvázolásával ráirányítani a figyelmet e folyamatra.

Nem kívánok e munkában tudományos igénnyel foglalkozni, a legapróbb mélyrétegekbe behatolni, a legkisebb rezdüléseket elemezni e réteg életmódjában egyrészt szerteágazása, másrészt összetettsége miatt, azonban igyekszem olyan kérdésekre, jelenségekre rámutatni, amelyek elvezetnek a cigánycsaládok reális helyzetéhez, és amelyek cselekvésre serkentik mindazokat, akiknek módjuk van e jelenségek felszámolására.

1945 óta figyelem és tanulmányozom a cigánylakosság fejlődését, életmódját, és azt a következtetést vontam le, hogy az utóbbi évtizedben nagy változás történt mind a munkába állítás, mind a lakáskörülmények javítása területén. Célként fogalmazódott meg a megye községeiben a cigánytelepek felszámolása, amelyhez nemcsak felsőbb szerveink intézkedése szükséges, hanem maguknak a cigányoknak is munkálkodniuk kell ennek érdekében.

Megyéinkben viszonylag keveset tudunk e réteg múltjáról, legfeljebb az iskolák boncolgatták az oktató-nevelő munkával összefüggő kérdések kapcsán, és a helyi tanácsok adtak számot helyzetükről a Szabolcs-Szatmár megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága mellett működő Cigányügyi Koordinációs Bizottságnak.

Általában a tudományos kutatás kimutatta, hogy a népvándorlás vége felé, az V. és a X. század között elindult Észak-Indiából egy indoeurópai nomád népcsoport, s lassan vonultak nyugat felé, miközben századokat töltöttek Perzsiában, Örményországban, Törökországban és a Balkánon. A XV. században érkeztek Közép-Európába. Itt beleütköztek az akkor már szilárd szerveztű feudális államokba. Miután nem fogadták be őket, szétszóródtak. Törzsi szervezetüket sokáig őrizve, kisebb-nagyobb csoportokban eljutottak Spanyolországig, Angliáig, és miután a Kárpátok vonulatában szóródtak szét, Magyarországra is letelepedtek.

* A romák életútja Szabolcs-Szatmár-Beregben című tanulmány első része.

Számkivetettségüket feltehetően több ok együttes hatása váltotta ki. Néhány kutató szerint Európában török kémeket láttak bennük, s üldözték őket. Az üldözésükhöz hozzájárult az összlakosságtól eltérő bőrszínük, sajátos nyelvezetük és szokásaik. A feudális államok kialakult rendjében „rossz” példa volt a vándorló cigánycsoport azok előtt a röghöz kötött jobbágyok előtt, akik szabad költözködési joggal nem rendelkeztek. Valószínűleg mindez együtt – s még számos más ok – váltotta ki a cigányellenes intézkedéseket.

Nagyon sok európai országban jött létre a cigányok letelepedését tiltó törvény. Angliában 18 ezer cigányt akasztottak fel a törvény megsértése miatt. Franciaországban szinte valamennyi ott élő cigányt kiirtották, Spanyolországban pedig a 18 éven felülieket. Nálunk nem születtek ilyen törvények, de korlátozó intézkedések sora konzerválta a velük szembeni előítéleteket, társadalmi számkivetettségüket, nyomorukat. Mária Terézia, majd II. József elvétette a cigányanyaktól gyermekeiket, s megtiltotta nekik az egymás közötti házasságot.

Egy részük megkísérelte a beilleszkedést, megpróbált kiemelkedni, de a tőkés rendszer nem segítette ezt elő, hanem az alacsony kultúrszinten tengődő cigányságot – a nyomort, a munkanélküliséget, az embertelen körülményeket – maga teremtette újra, s ezáltal még a jószándékúakat is szinte állati sorba lökte vissza. De valamennyi között a legembertelenebb hajsztát a hitleri Németország indította ellenük. Mint alsóbbrendű fajhoz tartozókat tízezer számra pusztította el a különböző koncentrációs táborokban.

A II. világháború után teljesen megváltozott országunk társadalmi, gazdasági és politikai rendszere. Ez a változás kihatott a cigányság életére is. Megyénkben a kisüzemi mezőgazdaság volt túlsúlyban, a fő termelési irány az egyéni gazdaság, így ott kisegítő munkásként időnként alkalmi állást, s ezért gyakran csak egy napi kosztot, lábbelit, elhasznált ruhát kaptak. Alkalmanként kovácsműhelyekben, kiskereskedőknél végzett munkával, vagy házalással próbálták előteremteni az igen nagy létszámú családnak a létminimumot. Az sem volt ritka eset, hogy loptak, amely még az elmúlt években, de ma is gyakori. Ezek az esetek még a becsültesekkel ellen is kiváltották a bizalmatlanságot, az ellenszenvet.

Az igyekvőbbek, a beilleszkedni akarók kosárfonással, lábtörölők készítésével, gyékényből font falvédőkkel, dísztárgyakkal, teknővájással, vályogvetéssel, cigányzenekarok szervezésével, disznópásztorkodással foglalkoztak. Ezt a munkavétést a községek nagy részében még mindig cigányok oldják meg, illetve töltik be. Az általuk készített tárgyakat vásárokon árulták, valamint házról házra járva kínálták ezeket. Ezek az áruk, eszközök aránylag jó jövedelemhez juttatták őket. A jövedelem célszerű felhasználása azonban nem jelentkezett a család jobb életmódjában.

A mezőgazdaság nagyüzemi átszervezése után lényegében megszűnt vagy inkább háttérbe szorult az egy-két napos alkalmi munka, s a fent felsorolt foglalkozás már csak kiegészítő jövedelem volt, jöllehet ebből sokáig élt még több idősebb cigánycsalád. Bár a cigányság nem tudta felfogni ezt a gazdasági folyamatot falun, de érezte, hogy ez a törvénytelen gazdasági kényszer valami állandó munka keresésére serkenti őket, s bármennyire ragaszkodtak a hagyományos, kötetlenebb életvitelhez, fel kellett azt adniuk.

A megyében nem volt olyan kiterjedt ipari nagyüzem, amely az állandó foglalkoztatásukat megoldotta volna – a termelőszövetkezetek társadalmi előítéletek, könnyű életmódjuk miatt idegenkedtek tőlük – a megyén kívül igyekeztek munkát keresni.

Megérezték, felfogták annak a lehetőségét, hogy a családi pótlék szép összeghez juttatja a családokat, ha munkát vállalnak. De felfogták azt is, hogy minél több a gyerek, annál

több a családi pótlék. Ezért a szaporodásuk óriási mértéket öltött. A 8-10 gyerek volt az átlag a családokban, s ma alig éri el az 5 főt. Az 1960-as népszámláláskor a megyében 22.036 fő volt a számuk, s tizenöt év múlva, 1975-ben, az összeírás alapján már 35.794 főt számláltak.

Arról nincs pontos adatom, hogy jelenleg hogyan alakul a számuk, ugyanis a legutóbbi népszámláláskor nem tüntették fel, de az általam felmért 1.231 család 4.943 főt számlál. Feltehetően csökkent az összlétszámuk, hiszen nagyon sok család van már, ahol a 2-3 gyerek sem ritka.

Az állam által hozott rendeletek, intézkedések: kedvezményes telekhely biztosítása, kamatmentes kölcsönök odaítélése, a lakásviszonyok javítása megindítottak egy beilleszkedési folyamatot is, amelyre viszont fékező hatással volt a múlt, a meggyökeresedett előítélet. Nehéz volt a megszokotton változtatni, gyökerében új életet kezdeni. Különösen nehéz volt akkor, amikor azt kellett tapasztalniuk, hogy a velük szemben táplált előítélet erősnek bizonyul. Az erkölcsi normákban sok a hagyományos elem, érvényesül bennük a szokások konzerváló ereje, amelyekből táplálkoznak az előítéletek.

Akadtt köztük jócskán olyan, aki otthagya állandó munkahelyét, visszacsúszott a régi életmódba, leitta magát, virtuóz duhajkodásba kezdett, amely odáig jutott, hogy ma is a legelterjedtebb szórakozás köztük a mértéktelen alkoholfogyasztás. Méltán fogalmazódott meg, amely ma is hangzatosított: Íme, ilyenek a cigányok.

De biztató jelek is vannak. Lehet, hogy ez csak a falusi cigányokra vonatkozik (ugyanis a városon élők magatartását, életvitelét nem vizsgáltam), de a községben élők, a beilleszkedők, az állandó munkával rendelkezők – még akkor is, ha egyik-másik visszacsúszik, leissza magát, ami a magyarok között is gyakori eset – életmódja, magatartása elért a fejlődésnek abba a szakaszába, s annak olyan fokára, ahol igen sok magyar család életmódja, magatartása áll. Ezeknél a cigánycsaládoknál a lakásviszonyok is megoldottak, amelyből csak néhány példát ragadok ki:

Kántorjánosiban 100 család (60%), Nyírkárszban 37 család (90%), Lónya 15 család (50%), Rohod 36 család (58%), Tiszabecs 31 család (56%), Tyukod 12 család (30%) él saját építésű, korszerűen berendezett családi házban.

Talán a probléma ott kezdődik, amikor a társadalmi fejlődés más fokán állókról ítélkezünk saját erkölcsi normáink alapján, és nem vesszük figyelembe, hogy egy bizonyos közösségben nevelkedett réteg az adott közösség szokásrendszerét sajátítja el.

Ezeknek a szokásrendszereknek a megváltoztatása, amelyeknek egy része káros a társadalomra nézve, a társadalomra, a helyi szervek vezetőire igen bonyolult feladatot ró, amelyet folyamatában kell vizsgálni, értékelni és a célrendszert meghatározni.

Egy ilyen objektív folyamat indult már meg azzal is, hogy ha a saját környezetében nincs munkalehetőség, városba megy dolgozni, új közösségbe kerül, és az új környezetben az új közösség erkölcsi- és szokásnormáit igyekszik megvalósítani akaratától függetlenül is. A hagyományosabb magatartási kötétségek feloldódnak, lazábbak lesznek, ötvöződnek, amelyek következtében fokozatosan a fejlődés útjára lépnek.